

Kultura > Intervju: Slobodan G. Marković

SLOBODAN G. MARKOVIĆ:

Mitrinović je kratko bio jugoslovenski nacionalista, otprilike od 1908. do 1913. Tokom rata došao je do novog koncepta koji je insistirao na ujedinjenju sveta, a pojedinačne nacionalne emancipacije posmatrao je samo kao prvi kamen u novom čovečanskom zdanju

Dimitrije Mitrinović, mistik i vizionar

Srpsku kulturu već odavno prepoznajemo po jednoj osobini kojom se baš ne treba dičiti – po zanemarivanju važnih ličnosti iz bliže i dalje prošlosti i olakom dopuštanju da se njihovi životi i dela pokriju senkom prećutkivanja. Toj osobini, čak instituciji zaborava, otpor pružaju s(a) vesni pojedinci koji svojim istraživanjima otkrivaju ono što svaka kultura sa trunkom samopoštovanja dočekuje širokih ruku.

U takve zapostavljene figure srpske kulturne istorije spada Dimitrije Mitrinović, jedna od najintrantrijih ličnosti ovdašnje književnosti i istorije. Rođen u Donjem Poplatu, u Hercegovini 1887. (umro je u Ričmondu, kod Londona, 1953), bio je svestrani radoznalac bogato obdaren duhovnošću i talentima, vizi-

Smatrao je da svi u Evropi treba da, uz svest o nacionalnosti, dobiju i svest o tome da su Evropejci. Razume se, i to evropejstvo bilo je samo viši stepenik do kosmopolitskog, odnosno univerzalnog građanstva

Razgovarala: **Andelka Cvijić**

onarskim idejama u politici i kulturi, avangardni pesnik još sasvim nepročitan i neshvaćen, esejista i filozof, psiholog i propovednik, mistik i vizionar, revolucionar i jedan

od ideologa *Mlade Bosne* sa specifičnom idejom o jugoslovenstvu, i evropskom i svetskom ujedinjenju. Bio je kosmopolita koga je prihvatila Velika Britanija, i koji je do kraja prošlog veka imao svoje poštovaoce u okviru Fondacije *Nova Atlantida*. Njegova prebogata arhiva sada je u *Univerzitetskoj biblioteci* u Bredfordu, na severu Engleske.

Mitrinovićev lik i ostavštinu (za budućnost) u srpskoj kulturi prvi je sveobuhvatno na svetlo izneo Predrag Palavestra, zaokružujući istraživanje sjajnom knjigom *Dogma i utopija Dimitrija Mitrinovića. Počeci srpske književne avangarde (Slovo ljubve, 1997)*, i ponovnim podsećanjem na njega u zbirci eseja *Nekropolje (Otkrovenje, 2003)*. Za Palavestru on je jedna od najprotivrečnijih i najoriginalnijih ličnosti u srpskoj knji-

Kultura > Intervju: Slobodan G. Marković

ževnosti 20. veka, koja je i dalje u njoj ostala nerasvetljena zagonetka, koja je inspirisala mnoge, od Dušana Pajina do Vladislava Bajca (roman *Crna kutija*); sarajevska *Svjetlost* objavila je 1991. Mitrinovićeva *Sabrana dela* u tri knjige koja su u ratu uništena, a čačanski *Gradac* 2004. izbor Mitrinovićevih tekstova pod naslovom *Treća sila* (priredila i prevela sa engleskog Gordana Mitrinović Omčikus). I to je sve... do pre dve godine, kad je u Beogradu održana konferencija o ovom slavnom enigmatičkom umetniku i filozofu čija je ideja bila da menja svet nabolje. Konferenciju je organizovao Slobodan G. Marković, poznati istoričar, a njen rezultat je nedavno štampan u Zborniku *Jedan od reformatora čovečanstva. Dimitrije Mitrinović između kulturnog utopizma i društvenog aktivizma*. Zbornik je objavljen na engleskom jeziku, u izdanju FPN i *Zepter Book World*, uredio ga je Slobodan G. Marković, koji govori za *Novi magazin*.

Koje su to velike ideje 20. veka s kojima se suočavao Mitrinović, i kako ih je formulisao?

Mitrinović je bio prevashodno eklektičar i njegova originalnost nije bila u koncipiranju novih teorija nego u tome što je spajao naizgled nespojive stvari. U njegovoj teoriji bili su zajedno platonizam, verska učenja, nemački klasični idealizam, teosofija, antroposofija, psihoanaliza, individualna psihologija i socijalizam. On je već 1913. došao do jedne veoma heterogene idejne smese, a u Britaniji je sreo duhove srodne sebi. Jedan od njih bio je Alfred Oraž, čuveni britanski novinar i urednik avangardnog časopisa *Nju ejdž* kroz koji je Mitrinović prvi put istupio 1920-21. pod pseudonimom M. M. Cosmoi. Oraž, a i drugi saradnici ovog časopisa, imali su slične eklektičke ideje kao i Mitrinović. Ali uz ideje Mitrinović je imao i organizacione sposobnosti, i od Oraža je privremeno napravio jednog od svojih sledbenika.

Mitrinović je u Britaniji od 1915. stvarao kružoke svojih pristalica. Ono što ga je izdvajalo od drugih krugova koji su 1920-ih

i 1930-ih radili na kulturnom i duhovnom preobražaju bilo je to što on nije pravio grupe isključene iz sveta i društvenog života. Posebno je njegovo rukovođenje britanskim ogrankom *Adlerovog društva* imalo pretenzije da spoji teoriju i društveni aktivizam. Projekat *Nova Britanija* se početkom 1930-ih čak privremeno pretvorio u nešto nalik političkom pokretu. Njegove grupe bile su u stalnoj interakciji s društvom i učestvovala u društvenom aktivizmu. Taj spoj društvenog aktivizma i kulturnog utopizma bio je posebna odlika Mitrinovićevih krugova i zato podnaslov zbornika o njemu i jeste *Između kulturnog utopizma i društvenog aktivizma*.

Italijanska intelektualna istoričarka Lujza Paserini dala je pregled onoga što smatra da dugujemo Mitrinoviću i posebno izdvojila njegov ideal Evrope koja ujedinjuje Istok i Zapad, i stvaranje evropske federacije bez barijera, kao i uvođenje kosmopolitskog državljanstva. Uz to njegovi krugovi su se zalagali za priznanje uloge žena u politici. Mitrinovićevi kružoci, što se više istražuju, sve više, reklo bi se, deluju kao grupe proto hipika, i to po pacifizmu, utopizmu, pa i ezoterizmu.

Mitrinović će vremenom napuštati politički idealizam, okrećući se jedinstvu Evrope u kulturi, uključujući i ujedinjenje čovečanstva. Palavestra je to nazvao putem od nacionalne

dogme do planetarne utopije. Otkud taj preokret?

Njegovi boravci u Rimu (1911-13), i posebno u Minhenu 1913/14, bili su od ključnog značaja u promeni orijentacije. U susretu s Vasilijem Kandinskim u Minhenu, i s Erikom Gutkindom u Berlinu on se sve više usmerava na planetarne vidike. Kandinski je verovao da se umetnošću preobražava svet, da je apstraktno slikarstvo „jevanđelje *Novog doba*“. Kad je Mitrinović to spojio s Gutkindovom mistikom i praktičnim uputstvima nizozemskog psihijatra i utopiste Frederika van Ejdene o tome kako okupiti izabranu duhovnu elitu, počeo je sâm da radi na stvaranju malih kružoka koji je trebalo da, kad se dovoljno umnože, kumulativnom akcijom u domenu kulture i duhovnosti preobrazu svet.

U *mladobosanskom* periodu on naglašava kulturu jer samo ona je jugoslovenskoj omladini bila dostupna kao način borbe. Posle upoznavanja velikana evropske kulturne scene Mitrinović shvata svetski potencijal kulture.

Vizionarska ideja o Evropskoj zajednici je ostvarena. Možda je za utopije potrebno duže vreme da bi postale, bar približno, realne?

Zavisi kako se tumači njegova ideja evropskog ujedinjenja. U njegovom konceptu to ujedinjenje imalo je snažnu kulturnu i duhovnu komponentu. Evropa je trebalo

Susret s kraljem Aleksandrom

Dimitrije Mitrinović, koji je zanesenjački zagovarao ideju jugoslovenstva, bio je pozvan u leto 1930. u audijenciju kralja Aleksandra, u hotelu *Bosna* na Ilidži, prilikom kraljeve posete Drinskoj banovini. Kralj Aleksandar je hteo da obnovi ideju o jugoslovenskom narodnom jedinstvu, što je zahtevalo ozbiljne konsultacije sa uglednim ličnostima. Tako je prihvatio predlog ondašnjeg istaknutog pisca i diplomate Branka Lazarevića (Još jedan zaboravljeni velikan ovdašnje kulture na koga je, takođe, podsetio Predrag Palavestra, urednik Lazarevićevih *Sabranih dela* u izdanju *Zavoda za udžbenike* 2005), da razgovara sa Mitrinovićem. U knjizi *Nekropolje* Palavestra piše kako mu je Lazarević prepričao susret kralja i pesnika: Mitrinović je kralja ubeđivao da će ujedinjenjem svih crkava i religija u svojoj državi „jugoslovenstvu dati ekumensku dimenziju i snagu svevažećeg simbola, a to će Jugoslaviju dovesti na čelo prvog pokreta za opšte duhovno ujedinjenje Svečovečanstva“. Kao kralj Ujedinitelj, vezao je Mitrinović, Aleksandar „ima jedinstvenu istorijsku priliku kakva se samo najodabranijim monarsima ukazuje jednom u hiljadu godina – kao nekad Karlu Velikom!“ Kralj je, pričao je Lazarević, žustro ustao od stola, zahvalio se na predlozima, otpustio gosta i pozvao Lazarevića – ne nekog od osoblja, kako neki proučavaoci površno tvrde – „ljutito mu naredivši da se Mitrinoviću isplate nužni troškovi i da mu tu budalu više ne dovodi“.

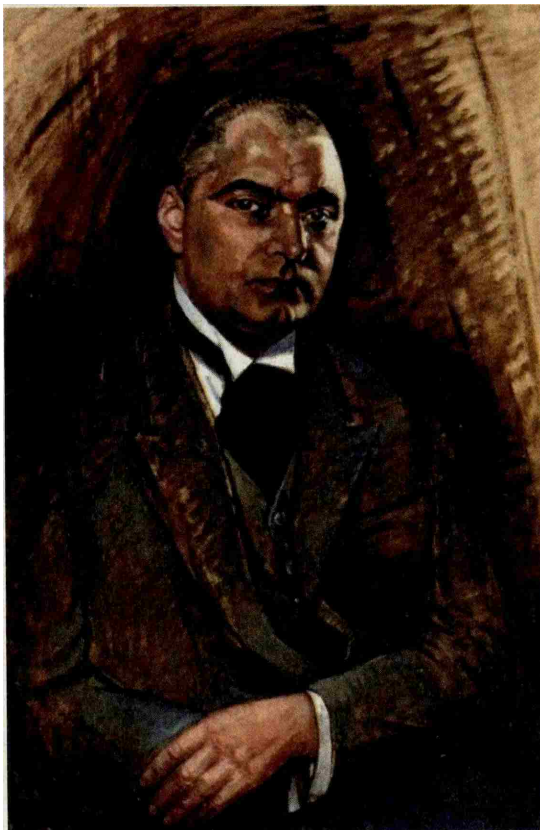
da bude sinteza raznih kulturnih i duhovnih koncepata sveta, odnosno Istoka i Zapada. Tako da ta vizija nikad nije ostvarena tako obuhvatno. Evropska zajednica počela je kao zajednica uglja i čelika, a to je ujedinjenje koje je obavljano na sasvim drugim osnovama, iako vodi sličnom cilju. Mitrinović bi verovatno bio skeptičan oko toga da li jedan entitet kome nedostaje zajednička kulturna i duhovna komponenta može istinski da se ujedini. S druge strane, otklon od evropocentričnosti postao je deo intelektualnog mejnstrima Evrope, i time bi on svakako bio zadovoljan.

Kakvo je bilo novo jugoslovenstvo koje je zamišljao?

Mitrinović je kratko bio jugoslovenski nacionalista, otprilike od 1908. do 1913. Tokom rata došao je do novog koncepta koji je insistirao na ujedinjenju sveta, a pojedinačne nacionalne emancipacije posmatrao je samo kao prvi kamen u novom čovečanskom zdanju. Britanski pisac Stiven Grejem prenosi ono što mu je Mitrinović govorio 1916-17. u knjizi *U potrazi za likom* (1918). Tu navodi da mu je glavni lik dela Dušan, kako u knjizi naziva Mitrinovića, rekao da je tokom rata prestao da bude Srbin, da sebe naziva Evropejcem i da je počeo da zastupa novi koncept povodom rata u Evropi. Smatrao je da svi u Evropi treba da, uz svest o nacionalnosti, dobiju i svest o tome da su Evropejci. Razume se i to evropejstvo bilo je samo viši stepenik do kosmopolitskog odnosno univerzalnog građanstva.

Posebno ističete njegov pacifizam. U čemu se ogledao?

Od 1914. Mitrinović je živio u Londonu, pod zaštitom Poslanstva Kraljevine Srbije. To je bio veoma važno jer je Mitrinović bio austro-ugarski državljani, dakle s britanskog stanovišta građanin neprijateljske države. Tokom *Prvog svetskog rata* evropski intelektualci u zaraćenim državama su se, gotovo bez izuzetka, svrstali uz ratne ciljeve nacionalnih država. Roland

▲
DIMITRIJE MITRINOVIĆ:
Portret, R. De Maistre, oko 1953.

Stromberg je to pokazao još 1973, u svom članku o intelektualcima i ratu koji dolazi 1914.

Svi pripadnici srpske kolonije u Britaniji tokom *Velikog rata* učestvuju u propagiranju srpske vojske. Svi osim Mitrinovića. On se zadovoljio promocijom Meštovića, jer je to bio način da izbegne pridruživanje ratnim dobošima. U Londonu Mitrinović se kretao u umetničkim krugovima koji su bili skloni i pacifizmu i prigorovoru savesti. Pripadnik njegovog drugog londonskog kružoka, Filip Mere, je i uhapšen kao neko ko je izbegavao mobilizaciju. Rat je rasturio Mitrinovićevu viziju svetskog godišnjaka u kome bi pisali vodeći umovi sveta, a on bio urednik. Cela njegova aktivnost tokom rata sastojala se u tome da očuva kontakt sa što većim brojem istaknutih umova i da obnovi slične aktivnosti čim se rat završi.

Koliko su arhivi sa dokumentacijom o Mitrinoviću dostupni? Da li je sve istraženo?

Ogromna je mreža ljudi s kojima je Mitrinović bio u prepisci, a to znači da je potrebno uporedno istraživati njegov arhiv i arhive

koji čuvaju prepisku njegovih saradnika, poznanika i lica s kojima je bio u prepisci. Pošto se radi o hiljadama lica, svaki je istraživač prinuđen da vrši selekciju. Zato ostaje ogroman prostor za dalja istraživanja. Takva istraživanja su stručnjacima iz Srbije teško ostvariva i samo kad se pruži posebna prilika mogu nešto od toga da urade. Srećom, digitalizacija arhiva postepeno će učiniti deo tih materijala dostupnijim, i već ih je donekle i učinila.

Šta o Mitrinoviću donosi Zbornik? Hoće li biti preveden na srpski jezik?

Zbornik obuhvata radove stručnjaka iz Srbije, Britanije, Italije i Nizozemske. Novi uvidi u ovom zborniku odnose se: na način kako su se formirali njegovi prvi kružoci, i kakav je bio uticaj dubinske psihologije i njena veza, u to vreme, sa ezoteričnim; na veliki Mitrinovićev dug intelektualnom berlinskom kružoku *Forte krajs* (u radu Gvida fan Hengela), a posebno na dug Frederiku van Ejdenju. Sada je mnogo jasniji odnos Mitrinovića i Erika Gutkinda (u radu Martina Levija), uticaj Hegela (u radu Zorana Milutinovića), tumačenje kreativne kritike i treće sile koje je dala Dragana Mihailović, a u zborniku je i dosad najcelovitija analiza odnosa Mitrinovića i indijskog verskog nasleđa, uključujući i neovedantističke postavke iz pera Nemanje Radulovića. Za prevod svakako postoje želja i namera, ali sve zavisi od toga da li će to biti izvodljivo.

Ko je koga izabrao - vi Dimitrija Mitrinovića ili Dimitrije Mitrinović vas?

Pitanje koje se retko postavlja je da li autori/ke biraju teme odnosno, u ovom slučaju, da li biografii biraju ličnosti kojima će se baviti, ili simbolizam tema i ličnosti privlači istraživače na malo primetan i nesvestan način. Neman defini-tivan odgovor na to da li sam odabrao da se bavim Mitrinovićem ili je simbolizam onoga čime se bavio Mitrinović odabrao mene. Zasad sam sklon tome da to vidim na način da je i jedno i drugo slučaj. ☞